

Рецензії

ПРО ДИТЯЧУ ЛІТЕРАТУРУ ПО-ДОРОСЛОМУ

В.В. Кизилова. Художня специфіка української прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття: Монографія. – Луганськ: В-во ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. – 399 с.

У кожного було дитинство – отже, і певне коло книжок, які із захопленням читалися або які праглося почитати. Зацікавлення відповідною літературою реактуалізується з появою власних дітей, а для когось – і внуків. Тому більшість відповідальних дорослих уважають себе хоч би трохи фахівцями в галузі літератури для і про дітей та юнацтва (найчастіше її не зовсім правильно, як стверджують дослідники, зокрема й Віталіна Кизилова, називають “дитячою літературою”), знають певне коло авторів і творів. Перечитування праці В. Кизилової переконує в тому, що знаємо ми насправді дуже мало, бо праця відкриває цілий материк українських художніх текстів для дітей, які вийшли друком протягом якихось 60 років (хронологічні межі роботи насправді охоплюють і початок уже ХХІ-го – “нашого” – століття). Приємною несподіванкою стало й те, що у вітчизняному літературознавстві є потужна школа “дитячології”, яку багато хто з дослідників сприймає чомусь не зовсім серйозною, не зовсім науковою галуззю. Чому? В. Кизилова дає відповідь на це питання: позірну простоту кращих зразків літератури для дітей і юнацтва чимало митців і науковців несправедливо сприймає за примітивність. Як тут не згадати Г. Сковороду з його твердженням, що все геніальне – просте. Авторка монографії доводить: якщо не геніальність, то талант і наполеглива праця, чудове знання дитячої психології, уміння жити в дитячому світі потрібні, щоби досягнути цієї геніальної простоти.

Насправді дослідження літератури для дітей і юнацтва – справа складна, навіть щодо позірно елементарних речей. Наприклад, як термінологічно правильно означити цей пласт літератури? В яких взаєминах він перебуває з розвитком усієї літератури й “дорослою” творчістю автора? Де межа, яка відокремлює твори для дітей і юнацтва від літературної творчості дітей та “дорослої” літератури, чи існує вона взагалі? У чому різниця між літературою для дітей і про дітей? Дати відповіді на них украй непросто. В. Кизилова має своє бачення проблем і доводить, що пошук правильного їх вирішення – це не формальне вправління в дефініціюванні, а вагомі кроки в осягненні сутності й завдань літератури для дітей і юнацтва, шляхів

її формування й розвитку в українській літературі II пол. ХХ – поч. ХХІ ст. Особливо складними стали спроби жанрового визначення й розмежування конкретних текстів. Авторка монографії доводить: потрібно постійно пам’ятати про те, що на літературу для дітей поширюється загальна літературна тенденція ХХ ст. до синтезування багатьох жанрів і різновидів в окремих творах, і ця тенденція в останні десятиліття лише посилюється.

Тому дослідниця виокремлює домінуючі жанри і їх різновиди, і важко не погодитися з нею, що найпродуктивнішими в літературі для дітей і юнацтва були й залишаються (принаймні в українському письменстві) літературна казка і пригодницька повість

у розмаїтті різновидів і модифікацій. Водночас авторка постійно нагадує, що наведена класифікація умовна й може коригуватися залежно від акцентації на тих чи тих змісто-формальних чинниках, того чи того дискурсивного прочитання. І не тільки літературного, мистецького. Твори для дітей, безперечно, які будь-який інший літературний витвір, виконують естетичну функцію: “Найголовніший критерій характеристики творів для дітей та юнацтва – *художність*” (25). Але вона немислима також без інформаційної, пізнавальної та – особливо – виховної (дидактичної) функцій, функції соціалізації тощо. Навіть у творах фентезі – “другої реальності” – дослідниця акцентує на пізнавально-дидактичному їх характері, на “світоглядному сенсі” дитячої фантастики (256).

Загалом слушні міркування В. Кизиловой про постійний контроль і тиск радянської ідеології на всі сфери літературного життя, зокрема й на літературу для дітей і юнацтва. Проте гадаю, що в якусь мить дослідниця стала заручницею подібних тверджень, особливо коли намагається розмежувати письменників на тих, хто подібному тискові піддався, і на тих, хто зумів вистояти у протистоянні з ним. Априорі до останніх потрапляють усі шістдесятники, до протилежного табору – усі решта. Важко, однак, погодитися, що твори О. Копиленка, а тим більше “Наші тайни” Ю. Смолича – лише “соцзамовлення”. Даремними виглядають також твердження про те, що продуктивне в радянській літературі протиставлення “хорошого” і “поганого” педагога – вияв усе того ж “соцзамовлення”, як і загалом зображення небайдужого, працьовитого, творчого вчителя – носія прогресивних переконань. Чесно кажучи, я й зараз мрію про таких педагогів для власної дитини (як і дитина також), а головне – знаю: і зараз їх чимало. А потрібно ще більше.

Враховуючи специфіку читача, не оминає В. Кизилова також питань психолого-фізіологічних і, наприклад, визначає причини найбільшої популярності саме повісті серед дитячо-юнацької аудиторії (на мою думку, досить влучно): повістевий жанр “є оптимальним

для адекватного сприйняття підлітково-юнацькою аудиторією”, яка не хоче обмежуватися однією-двома подіями в оповіданні чи новелі, але ще не готова читати завеликий за обсягом пригодницький роман, якому важко уникнути повторюваності, утримувати читацьку увагу в постійній напрузі. Як наслідок, романи для дітей пишуть зовсім не часто, віддаючи перевагу повістевим дилогіям, трилогіям, намагаючись зберегти тих самих персонажів, але суттєво оновити конфліктно-перипетійну основу й нарративну стратегію. Загалом у монографії постійно педалюється думка, що жанротворчим домінантним чинником літератури для дітей виступає адресат із диференціацією на читача дошкільного й молодшого шкільного віку та читача середнього і старшого шкільного віку. Щоправда, не варто, мабуть, уважати орієнтацію на читача рисою, яка вирізняє літературу для дітей, бо кожен твір тримає в полі зору “свого” читача. Про це, зрештою, ідеться і в монографії, коли авторка посилається на відповідні думки М. Бахтіна (51) й У. Еко (56). Відмінність полягає хіба в тому, що увага до читацьких особливостей і запитів у літературі для дітей та юнацтва значно більша, ніж у “дорослій” літературі.

Попри те, що в монографії ідеться про проблеми нібито “дитячої” літератури, В. Кизилова усвідомлює й аргументує всю їх складність, а тому дає всебічне висвітлення крізь призму “історико-типологічних, рецептивних, герменевтичних стратегій, засад структуралізму, інтертекстуальності, наратології”. Напрацювання попередників стало підґрунтям для роботи, і це стосується не тільки досліджень у царині літератури для дітей і юнацтва. Потреба писати саме цікаву, захопливу прозу виводить письменників, а заодно й дослідницю на ті літературні терени, які теж не в особливій пошані в “серйозних” літературознавців. Ідеться про літературну фантастику і пригодницькі жанрові різновиди, що їх дослідники найчастіше зараховують до паралітератури. Приємно, що не всі. Є вагомі праці і в цих галузях, більше того, є і свої наукові авторитети, котрі ґрунтовно (можливо, ґрунтовніше, ніж в

інших царинах літератури) розглянули проблеми генології, морфології, наративних особливостей. Такими авторитетами для В. Кизиловой стали А. Вулліс, котрий дав надзвичайно повну і скрупульозну характеристику пригодницьких жанрів, С. Олійник і Т. Бовсунівська – автори жанрових класифікацій літературної фантастики й фентезі відповідно. Та навіть у “чужих” галузях літературознавства В. Кизилова не йде сліпо за авторитетами, має власне бачення проблем, значно коригуючи класифікації й генологічні характеристики, творчо застосовуючи їх при дослідженні досить специфічної літератури для дітей і юнацтва.

Українська література для дітей і юнацтва другої половини ХХ ст. вписана в монографії в широкий контекст вітчизняної та зарубіжної літератури минулого й сучасності. Найбільше ж приваблюють два цікаві моменти в роботі. Перше: авторка постійно акцентує на потребі й умінні “дитячих” письменників побачити і зрозуміти Іншого та передати це вміння читачам. По-друге, В. Кизилова в кожному творі, попри типологічну спорідненість із подібними творами світової літератури, намагається побачити національну неповторність, яка може виявлятися у фольклорних витоках, в актуалізації національної історії й відтворенні сучасності, у символічному віддзеркаленні вітчизняних суспільно-політичних і культурних реалій (інтерпретуючи, наприклад, “Королівство” Г. Пагутяк), навіть у тому, що в рисах позитивних дитячих персонажів убачається

відтворення національних ментальних рис (“молодецтво, широта душі, героїка, романтично-ліричні поривання, сильні пристрасті, буйні веселощі, гумор тощо” персонажів “Тореадорів з Васюківки” В. Нестайка, “що є невід’ємною складовою українського характеру”).

У якийсь момент задумався над тим, що читацька аудиторія літератури для дітей і юнацтва багатомільйонна, і абсолютна більшість цієї аудиторії – не потенційні, а реальні читачі. Парадоксально дійшов висновків, які заперечують перші рядки рецензії: насправді не так уже й багато творів для дітей у нашій літературі. Ось і в монографії переважно повторюються одні й ті ж прізвища під час аналізу творів різних епічних жанрів: В. Нестайко, Б. Комар, В. Рутківський, З. Мензатюк, А. Кокотюха, Я. Стельмах. Тішить те, що література для дітей і юнацтва стає все продуктивнішою в українському письменстві, кількість авторів і творів невпинно зростає, як і накладі видань. Для них не зайвим буде знайомство з монографією В. Кизиловой, зокрема з її спостереженнями над сюжетобудовою, наративними особливостями, специфікою встановлення авторського контакту з читачами та ін., щоби творити не лише популярні, цікаві твори, а й із високим естетичним та пізнавально-виховним потенціалом. Не зайвою буде монографія і для літературознавців, бо переконує: твори для дітей і юнацтва – таки великий і дуже вагомий пласт вітчизняного письменства, без якого неповною буде картина української літератури II половини ХХ – початку ХХІ століття.

*Микола Васьків
м. Київ*

Отримано 25 грудня 2013 р.